Algirdas Juknevičius

Kėdainių Didžiosios Rinkos pietinių ir vakarinių prieigų tyrimai

1992-1993 m. tiriant du sklypus Kėdainių Didžiosios Rinkos V ir P prieigose buvo aptiktos senosios gyvenvietės užstatymo liekanos, kurios leido geriau pažinti Kėdainių senamiesčio užuomazgas ir ankstyviausius raidos periodus.

1992 m. Didžiosios Rinkos P dalyje prie Radvilų ir Skongalio gatvių kampo buvo ištirtas 985 kv. m sklypas. Atkasta dešimt jo horizontų, kurių chronologinės ribos apima XIV a. vidurį - XX a. pradžią. Senamiesčio ankstyvosios raidos požiūriu įdomiausi 3 apatiniai horizontai, kuriuose aptikti senosios gyvenvietės pėdsakai.

Gyvenvietė įsikūrė Nevėžio upės žemutinėje terasoje. Jos pirmas horizontas atkastas 180-200 cm gylyje nuo dabartinio paviršiaus. Aukštesnėje ir sausesnėje ŠR tiriamo sklypo dalyje gyvenvietės sluoksnį sudarė 10 cm storio priesmėlis su juodžemiu. V dalyje, pelkėtų daubų vietoje, sumintų medžio šaknų, žabų ir juodžemio sluoksnio storis buvo 50 cm. Jame atkasti dviejų namų apatiniai rąstų vainikai ir trečio namo lentinių grindų pėdsakai. Namai stačiakampiai, 5,2 ir 6 m pločio. Jų apatiniai vainikai iš 23-25 cm storio apvalių nužievintų spygliuočių rąstų. Rąstai paguldyti ant žemės. Jų V galai yra po XIX a. mūriniu pamatu, todėl namų dydžio nustatyti nepavyko. Namų R galai rėmėsi į 4 m pločio lentomis išklotą gatvę, kuri orientuota ŠR-PV kryptimi. Sodybų ribas žymėjo žabais išpintos tvoros. Pagal aptiktus radinius gyvenvietės I horizontas datuojamas XIV a. viduriu. Vyrauja žiestų puodų šukės. Puodai išdegti redukcinėje aplinkoje, pilkos ir juodos molio masės. Jų pakraštėliai atlenkti.

Briaunos suapvalintos arba nupjautos. Peteliai ir sienelės puoštos trikampėmis arba stačiakampėmis įkartėlėmis, duobučių ornamentais. Analogiškos puodų šukės aptiktos Kauno I pilies sluoksniuose iki jos 1362 m. sugriovimo. Rasti du verpstukai: vienas importinis, ritinio formos, iš rausvo šiferio, kitas - plokščias, iš balto smiltainio. Gyvulių kaulų gausybėje vyrauja stambių raguočių kaulai, mažiau kiaulių, ožkų, avių, šunų kaulų. Gyvenvietės II horizontas atkastas 16O cm gylyje nuo dabartinio paviršiaus. Jame aptikti trijų namų, sodybų ribas žymėjusių tvorų ir naujai lentomis perklotos gatvės fragmentai. Plano požiūriu II gyvenvietės užstatymas nepakitęs. Stačiakampiai 4,5 m pločio namai surėsti I gyvenvietės sunykusių namų vietoje. Sodybų ribas žymėjo žabais išpintos tvoros. Namų apatiniai vainikai iš 23-25 cm storio apvalių, nužievintų spygliuočių rąstų, kurie paguldyti ant žemės. V rąstų galai yra po XIX a. mūriniu pamatu, todėl namų dydžio nustatyti nepavyko. R namų galai rėmėsi į naujai perklotą 4 cm pločio lentomis gatvę. Pelkėtos daubos vietoje vienas iš namų surėstas ant polių. Jo apatinis rąstų vainikas sąsparų vietoje paguldytas ant į žemę sukaltų 2O cm storio rąstų. Kampų išorėje vainikas sutvirtintas į žemę sukaltais 35-4O cm storio tašytais ąžuoliniais stulpais. Kito namo viduje, ŠR kampe stovėjo 13O cm skersmens cilindro formos molinė krosnis. Pagal aptiktus radinius gyvenvietės II horizontas datuojamas XIV a. pabaiga - XV a. I puse. Vyrauja žiestų puodų šukės su atlenktais arba nežymiai profiliuotais pakraštėliais. Briaunos nupjautos arba smailios. Kakleliai įsmaugti. Peteliai ir sienelės puoštos horizontaliomis linijomis arba bangelėmis ir linijų ornamentais. Viename iš namų aptiktą radinių grupę, matyt, reikėtų priskirti aukai. Po namo apatiniu rąstu buvo padėtas plačiaašmenis pentinis kirvis, du geležiniai raktai, stambi puodo šukė ir kiaulės žandikaulis. Kirvio

liemens viršuje skydo formos įdubime iš žalvario padaryta monograma, kurioje pavaizduotas šoliuojantis elnias.

Gyvenvietės III horizontas atkastas 140 cm gylyje nuo dabartinio paviršiaus. Jame aptikti dviejų namų, sodybų ribas žymėjusių tvorų ir žabais išpinto ūkinio pastato likučiai. Stačiakampiai 4.8 m pločio namai surėsti II gyvenvietės sunykusių namų vietoje. Pastebėtina, kad vienas iš namų surėstas ant akmenų pamato, kito apatinis rąstų vainikas paguldytas ant žemės. Gatvės liekanų neaptikta. Jos vietoje iš žabų buvo išpintas kvadratinis 3,1x3,1 m dydžio ūkinis pastatas. Vieno namo viduje, prie V sienos, stovėjo 180 cm skersmens cilindro formos molinė krosnis. Ji vietomis buvo dekoruota puodyniniais kokliais su kryžminėmis angomis. Krosnies griuvenose aptiktas pirmųjų lietuviškų monetų lobis. Monetos buvo sulipusios į tris ritinėlius, apdegusios ir pažaliavusios. Iš viso ritinėliuose buvo 68 III tipo monetos. Lobio radimo aplinkybės rodo, kad jis buvo paslėptas krosnyje. Pagal aptiktus radinius ir stratigrafinę padėtį gyvenvietės III horizontas datuojamas XV a. II puse.

Vėlesni 7 kultūrinio sluoksnio horizontai atspindi XVI a. vid. - XX a.pr. susiformavusio miesto raidos etapus. XVI a. viduryje beveik visas tiriamas sklypas buvo išgrįstas lauko rieduliais. Spėjama, kad tai Didžiosios Rinkos grindinys. R jis siekė Skongalio gatvę, kurios aptariamuoju laikotarpiu dar nebuvo. P turgavietės riba buvo per 70 m piečiau dabartinės. XVI a. pabaigoje P turgavietės dalis iki dabartinės Radvilų gatvės buvo užstatyta stačiakampiais mėdiniais pastatais, kurie galais stovėjo į negrįstą Skongalio gatvę. Ji tuo laiku sujungė sumažintą Didžiąją Rinką su PR buvusiu uostu ir ribojosi su besiformuojančiu Skongalio priemiesčiu. XVII a. vid. Skongalio gatvė buvo išgrįsta lauko rieduliais. Prie jos atkastas mūrinis skliautinis rūsys rodo mūrinės statybos

pradžią, tačiau iki XIX a. vid. vyravo mediniai pastatai. Pravažiavimai tarp namų ir kiemai buvo išgrįsti lauko rieduliais. Apie XIX a. vidurį prie Radvilų gatvės buvo pastatytas stačiakampis dviaukštis pusiau mūrinis namas, fasadu atsuktas į Didžiąją Rinką. Jo P uždaras kiemas išgrįstas lauko rieduliais. Prie Skongalio gatvės stovėjo stačiakampiai mediniai namai, galais orientuoti į gatvę. Naujai tiriamas sklypas užstatytas po I-ojo pasaulinio karo. Radvilų ir Skongalio gatvių kampe buvo pastatytas dviaukštis medinis namas, fasadu atsuktas į Didžiąją Rinką. Prie Skongalio gatvės pastatyti vienaaukščiai mediniai namai, kurių fasadai buvo atsukti į gatvę. Ji tuo laiku buvo naujai pergrįsta.

1993 m. Didžiosios Rinkos vakarinėse prieigose Didžiosios ir Senosios gatvių kampe buvo ištirtas 237 kv. m dydžio sklypas. Aptiktas iki 2OO cm storio kultūrinis sluoksnis. Atkasti 6 jo horizontai datuojami XV a. II puse - XX a. pradžia.

Tiriama vieta yra Nevėžio upės aukštutinėje terasoje. Apatinis kultūrinio sluoksnio horizontas, kurį sudarė - 3O-5O cm storio juodžemio sluoksnis, atkastas 9O cm gylyje, o užpelkėjusių daubų vietose net - 2OO cm gylyje nuo dabartinio paviršiaus. Juodžemio sluoksnyje atkasti trijų medinių pastatų fragmentai, sodybų ribas žymėjusių tvorų ir lentomis iškloto skersgatvio pėdsakai. Sodybų ribų ir juose stovėjusių pastatų dydžių nustatyti nepavyko, nes jie iš dalies sunaikinti vėlesnių perkasimų. Pastatai buvę stačiakampiai, apie 4,7 m pločio, galais atgręžti į dabartines Didžiosios ir Radvilų gatves. Jų apatiniai vainikai iš 16-23 cm storio apvalių nužievintų spygliuočių rąstų. Kampuose rąstai paguldyti ant akmenų. Vidaus grindys iš 28-3O cm pločio nuskeltų lentų. Lentos paklotos ant 8 cm storio paskleisto žvyro sluoksnio. Tarp namų minėtų dabartinių gatvių kryptimi buvo lentomis išklotas 2 m pločio skersgatvis. Drėgnose kiemų vietose paklotos lentos

arba paskleisti žabai. Pagal aptiktus radinius gyvenvietė datuojama XV a. II puse. Vyrauja žiestų puodų šukės su atlenktais arba nežymiai profiliuotais pakraštėliais. Briaunos suapvalintos arba smailios. Peteliai papuošti horizontaliomis linijomis, bangelių ir linijų ornamentu. Kelios šukės viduje buvo padengtos tamsiai žalia ir ruda glazūromis. Aptikta plytų nuoskalų. Plytos raudonos spalvos su braukomis šonuose. Viename iš namų stovėjo puodyninių koklių krosnis. Kokliai su kryžminėmis angomis išdegti redukcinėje aplinkoje. Kartu su jais aptikta plokštinio koklio šukė. Koklio plokštėje ranka įrėžtas rombų ornamentas. Tai ankstyviausias tokio tipo dirbinys, liudijantis, kad XV a. Kėdainiuose krosnys buvo dekoruotos ir plokštiniais kokliais.

Tiriamoje vietoje aptiktos XV a. II puse datuojamos gyvenvietės liekanos parodė, kad XIV a. viduryje prie Nevėžio upės įsikūrusi gyvenvietė palaipsniui plito V kryptimi.

XVI a. per tiriamo sklypo Š dalį ėjęs vieškelis, kurio 10 cm storio suminto žvyro sluoksnis atkastas 70 cm gylyje nuo dabartinio paviršiaus. Vieškelis vietomis buvo išgrįstas lauko rieduliais. Spėjama, kad vėliau jis buvo susiaurintas ir virto Didžiąja gatve. XVII a. viduryje Didžiosios ir Senosios gatvių kampe buvo sumūrytas stačiakampis 7x19 m dydžio skliautinis rūsys, o P kiemas išgrįstas lauko rieduliais. Grindinys atkastas 50 cm gylyje nuo dabartinio paviršiaus. Jame padaryti trys vandens ir purvo nutekėjimo latakai į Senąją gatvę. XX a. pradžioje kiemo P dalyje buvo pastatytas dviaukštis medinis namas ir du ūkiniai pastatai. Kiemo Š dalis išgrįsta lauko rieduliais. Vandens ir purvo nutekėjimo latakai nuvesti į Didžiąją ir Senąją gatves.